

UDC 330(100)
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2385017S>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

ЕКОНОМИЈА ОТПОРА И НАСТАЈАЊЕ НОВОГ СВЕТСКОГ ЕКОНОМСКОГ ПОРЕТКА

НАТАША СТАНОЈЕВИЋ

Институт за међународну политику и привреду
Македонска 25, Београд, Србија
natasa.stanojevic@diplomacy.bg.ac.rs

МАРКО ПАИЋ

Висока техничка школа академских студија
Булевар војводе Мишића 37, Београд, Србија
paicdmarko@gmail.com

САЖЕТАК: Предмет истраживања су системске промене светског економског поретка, како оне које су довеле до формирања међународног економског система у садашњем облику, тако и актуелни процеси који воде његовој дезинтеграцији. Најважнији финансијски, економски и геоекономски механизми који су омогућили успостављање економског поретка заснованог на доминацији развијених земаља Запада се односе на: 1) укидање златног стандарда 2) успостављање механизма петродолара, и 3) замена улоге националне привреде доминацијом транснационалних компанија. Ове појаве су идентификоване као основе униполарног система светске привреде. Како успостављен систем представља кочницу даљег развоја привреда изван доминирајуће структуре, нове силе у успону (БРИКС и друге), успостављају паралелне економске механизме, који превазилазе постављена ограничења. У чланку су ови процеси названи условно *економијом ошћора*. Ови процеси нису узрок дезинтеграције постојећег поретка, већ препрека за његову поновну реструктурирацију и основа мултиполарног економског поретка у настајању.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: реструктурирација, економија отпора, мултиполарни економски поредак, глобализација, петродолар, ОПЕК

УВОД

У фокусу овог истраживања су системске промене светског економског поретка, под којим се подразумева јединствено глобално привредно подручје, са мерилима и стандардима успостављеним на нивоу светске привреде као целине. Системске промене се односе на процесе који су у прошлости довели до формирања доминантног међународног економског система, као и на актуелне процесе који воде његовој дезинтеграцији.

Међународни економски поредак, заснован на доминацији најразвијенијих земаља Запада – САД и Велике Британије, уз сагласност неколико важнијих земаља Европске уније и Пацифика (Г7) формирао се у оквиру неколико фаза реструктурирације светске привреде. Систем се мењао имплементацијом неколико финансијских, економских и геоекономских механизма, међу којима су најважнији: 1) укидање златног стандарда 2) успостављање механизма петродолара, и 3) успостављање примата транснационалних компанија (ТНК) уместо националних привреда као кључних субјеката међународне економије. Постојећа хијерархија укључује низ успостављених, мада неписаних правила, међусобних веза и интеракција, формалне и неформалне односе доминације, који су често резултат инерције колонијалног система. Очување постојећег система за доминантне земље није само питање успеха, већ самог опстанка њихових привреда.

Други део чланка описује актуелне процесе слабења, напуштања или маргинализације успостављених полуга доминације, који су се интензивирали избијањем и током рата између Русије и Украјине. Само урушавање поретка започело је знатно раније, као последица унутрашњих, системских ограничења. Нагло успоравање процеса глобализације после Светске економске кризе 2008. године је системска криза која је захтевала нову реструктурирацију и нове механизме за очување постојеће хијерархије. Понуђена је глобална развојна платформа *Велики ресет*, постављена још 2010. године у Давосу, као западна визија новог друштва.

С друге стране, крајем 20. и почетком 21. века дошло је до успона великих земаља и привреда изван доминирајуће структуре светске привреде, првенствено Кине, затим Индије, али и других земаља БРИКС-а (Бразил, Русија, Јужна Африка). Без обзира на реалне економске показатеље, бројност становништва, величину територије, овим земљама није допуштено да се укључе у централну, владајућу структуру светске привреде и друштва. Успостављен поредак не може се сматрати мултиполарним, јер су нове економске силе могле да послују само у оквирима и према правилима која постављају развијене земље Запада. Украјинска криза је прекретница у трансформацији светског економског поретка. Глобалне политичке и економске последице сукоба нису узрок системских промена, већ подстицај за убрзање и интензивирање раније започетих активности земаља изван владајућих структура, на успостављању мултиполарног светског поретка, који је супротност визије *Великог ресета*. У средишту промена међународног економског система је тежња сила у успону, да обезбеде адекватне услове за даљи развој. У фокусу другог дела рада су нови пара-

лелни економски механизми које ове земље успостављају ради несметане међусобне економске сарадње. Назвали смо их условно *економијом оџџора*, према концепту иранског ајатолаха Али Хамнеија, који се односи на правила и препоруке за функционисање привреде у условима економских санкција и других врста притисака из окружења. Иако није истоветан, појам економије отпора у већини одредби подудара се с мерама и поступцима које земље у успону предузимају како би се заштитиле од негативних ефеката деловања доминантних земаља Запада. Успешно очување стабилности руске привреде у условима масовних економских санкција је само мали сегмент економије отпора која се развија на колективном нивоу.

МЕХАНИЗМИ РЕСТРУКТУРАЦИЈЕ СВЕТСКОГ ЕКОНОМСКОГ ПОРЕТКА

Доминантни модел односа, функционисања и развоја светске привреде, 1970-их година је почео да исказује кризне карактеристике кумулативне природе. Од тада па све до треће деценије 21. века, у светској привреди, у свим њеним сегментима и односима међу субјектима, периодично долази до радикалних промена. Димензије, учесталост и дужина трајања понављајућих криза показују да се не ради о уобичајеним привредним циклусима, већ о дугорочној кризи која, у знатној мери има структурни карактер. Свака системска промена (реструктурација) била је подстицај за усвајање нових метода остваривања привредног раста и развоја већ успешних привреда Запада и промену образаца по којима се поново успоставља и реализује њихова доминација.

Промене у структури светске привреде 1970-их

Бретонвудски систем фиксних девизних курсева, успостављен 1944. године подразумевао је да обим емисије новца мора да буде ограничен златним резервама. Сједињене Државе су 1971. објавиле да ће престати да вреднују доларе златом из својих резерви Трезора. Ово је било *de facto* напуштање златног стандарда долара. Кретање капитала, без значајне везе са трговином и у великој мери независно од ње, у економским трансакцијама у модерној светској привреди далеко превазилази обим међународне трговинске размене. Реална економија је све мања, и убрзано се замењује финансијском или виртуелном економијом.

Доларски стандард се показао као веома еластичан. Од друге половине 20. века функционисао је као резервна валута, као средство плаћања у међународној трговини, као валутно сидро (бројне земље везују своју валуту за вредност долара), као валута код одобравања међународних банкарских зајмова [Миленковић и др. 2013]. Како је постављен у средиште међубанкарског тржишта, практично све међубанкарске трансакције, без обзира којом валутом и у којој земљи тргују, подразумевају куповину или продају долара за страну валуту [Krugman 1984].

Зависност банака, корпорација и влада широм света од долара значајан је извор америчке моћи. То је стање „незаслужене привилегије”, како је 1960. године овај положај назвао Жискард Дестен (Valéry Giscard d'Estaing), тадашњи министар финансија Француске. Хегемонија долара, поред наведеног, пружа САД могућност да „политику каматних стопа подешава према унутрашњим привредним кретањима, релативно независно од девизног курса долара према осталим валутама” [Kovačević 2011: 9].

Главни акционари Федералних резерви САД (ФЕД) остварили су право на неограничену емисију „зеленог папира”, како се често назива, јер реална вредност овакве валуте може бити и равна нули. Овако створена „вредност” је преливена на берзе, дошло је до експоненцијалног раста цена акција и обвезница, али се раст ових цена не укључује у обрачун инфлације, већ се назива „економским растом”. По истој логици се сваки каснији пад берзанских вредности проглашавао смањењем привредног раста.

Паралелни механизам који је успостављен у овом периоду је увођење петродолара. Почетком 1970-их, амерички председник Ричард Никсон је са кућом Сауда (владајућа династија Саудијске Арабије и власници највећих налазишта нафте у свету) склопио споразум да нафту продају искључиво за амерички долар, а да вишак профита чувају у америчким обвезницама. Заузврат, „САД се обавезују да заштите саудијска нафтна поља од Совјетског Савеза и других евентуално заинтересованих држава, посебно Ирана и Ирака. До 1975. године, све чланице ОПЕК-а су пристале на исте услове” [Milenković i Spalović 2013: 38]. Од тада, свака увозница нафте у свету почиње да штеди у америчким доларима, како би могла да купује нафту. Сама доминација долара обезбеђује сталну тражњу за њим. То значајно спречава инфлаторне притиске, које би имала свака друга држава која би имала овакву примарну емисију.

Успон ТНК и потискивање улоге националних привреда

У другој фази, реструктурација у развијеним земљама попримила је карактеристике организованог процеса и прелаза на нови модус раста. Кроз одвијање процеса реструктурације светске привреде, национална привреда као јединица економске анализе, а још више као основни простор развоја, постаје неадекватан аналитички оквир за савремене развојне процесе. Примарни историјски субјекат, национална држава, као носилац концепције интегралног развоја на својој територији, није више и доминантни развојни субјекат. Харолд Џејмс [James 2001] сматра да се „национална држава, као одлучујућа покретачка снага у протекла два века, распада под притиском међунационалне интеграције, која се развијала сопственом динамиком”.

Развијене земље отпочеле су реструктурацију властитих привреда и односа у светској привреди, с циљем да своју глобалну доминацију учине стабилнијом и још више ојачају. Носиоци тог процеса биле су транснационалне компаније (ТНК), које су спроводиле интернационализацију

дистрибутивних и производних система дисперзијом својих подређених организационих јединица (афилијација) на територије различитих привреда. ТНК проводе детериторијализацију производних система и процеса и организационих структура модерне фирме [Trutec i Stojanović 1979]. Оне су носиоци функционалног типа развоја који је у директној конфронтацији са интегралним развојем унутар економског простора неке државе.

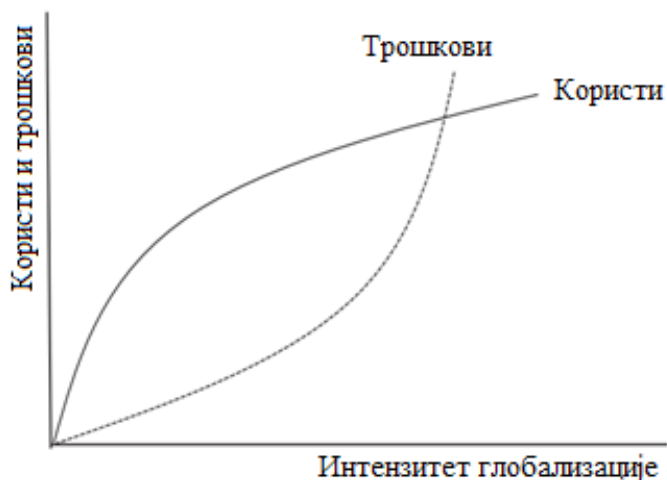
У овој фази реструктурирације светске привреде, ТНК су дале изузетан допринос учвршћивању доминације развијених земаља, које су седиште ТНК, и додатном продубљивању глобалне неједнакости. Насупрот државама, које као субјекти реструктурирације и развоја генерално, имају шире друштвене и политичке циљеве и разноврсне међународне интеракције, основни циљ ТНК је максимизација профита. Оне су један од најмоћнијих инструмената утицаја на токове савремене светске привреде и стварања специфичних облика економске зависности. Висока организациона, информационо-комуникациона и управљачка повезаност производних капацитета ТНК осигурава јединственост система и не дозвољава да се производне јединице у неразвијеним земљама осамостале и евентуално интегришу целовито у привредну структуру дате државе.

Потреба за новом реструктурирацијом

Светска економска криза имала је значајан допринос урушавању доминантног економског поретка. Раст цена, опадање тражње, успоравање привредног раста, и други макроекономски поремећаји покренули су процесе економске деглобализације, који су се наставили и по њеном окончању. Опште неповољни услови на међународном тржишту су подстакли процес повлачења капитала и активности ТНК са глобалног на регионални и локални ниво. Најразвијеније земље Запада, од прокламованог либералног модела привреде, почињу убрзано да уводе протекционистичке мере у трговини и инвестицијама. Мере попут повећања царина, наметања квантитативних ограничења и поштравања царинских правила ескалирале су између 2008. и 2018. године [Global Trade Alert, 2023].

Кључни аспекти економске глобализације – међународна трговина, међународно инвестирање и међународна производња, успоравају раст. За овај процес користе се називи деинтернационализација и ренационализација [Benedikter 2022: 7]; деглобализација [Bello 2005, 2013; James 2018; Van Bergeijk 2018, 2019; Stanojević 2020]. Ван Бергејк [Van Bergeijk 2019] указује на то да је пролазност прекомерне економске интернационализације уткана у саму природу глобализације. „Основни аргумент је да фазе снажне глобализације носе семе свог уништења, односно: такве фазе генеришу силе које на крају постављају границе и терају на повлачење интернационализације.” Овај аутор показује да глобализација подразумева користи али и трошкове, те да у неком тренутку даља глобализација постаје активност која ствара губитке (Графикон 1). Упркос распадању кључних механизма глобализације, сама глобализација, која се користи као параван за систем америчке хегемоније, не доводи се у питање.

Графикон 1. Интензитет глобализације, користи и трошкови

Извор: [Van Bergeijk 2019]

Поред успоравања глобализације, низ финансијских криза (2001, 2008, 2013. и нарочито од Ковид-закључавања 2020) указују на перманентан поремећај самог система. Обарањем финансијских параметара (берзанских вредности), тржиште тежи да смањи јаз између реалне и фиктивне економије, односно да фиктивну обори на ниво реалне. Учестало „пуцање берзанских балона” указује на потребу промене читавог концепта светске привреде, уместо *ad hoc* решења и заобилажења узрока криза.

За поновну реструктурирацију постојећег поретка није преостало много неискоришћених економских механизма, па су ТНК предвиђене као носиоци замишљеног будућег економског поретка, у оквиру концепта *Велики ресет*. Фраза и концепт често се користе за објашњење промена у свету након пандемије изазване вирусом ковид-19, на основу истоимене књиге Шваба и Малерета [Schwab and Malleret 2020]. Појам Велики ресет употребљен први пут знатно пре поменуте пандемије, најпре у књизи Ричарда Флориде [Florida 2010], а потом више пута од стране учесника у самом Светском економском форуму¹: „Оно што желимо да урадимо у Давосу ове године ... је да притиснемо дугме за ресетовање” [WEF, 2014]; „Морамо да ресетујемо глобалну економију” [WEF, 2015]. У књигама Флориде [2010], Шваба и Малерета [2020] и извештајима са свих Форума у Давосу у овом периоду је промовисана идеја о даљем слабљењу националних држава, улоге владе и још наглашеније улоге великих компанија.

¹ Светски економски форум (World Economic Forum – WEF) је међународна, формално непрофитна организација, основана 1971. године од стране швајцарско-немачког економисте Клауса Шваба, која настоји да „подстакне дух заједничког предузетништва у решавању глобалних питања и обликовању владиних, индустријских и друштвених агенди” (интернет презентација WEF). Сматра се идејним и концептуалним извориштем владајућег светског поретка.

Као важан елемент новог поретка је наведено: „глас владе би био један од многих, а да не би увек био коначни арбитар” [WEF, 2010: 317]. Одузимање гласа становништву, односно обесмишљавање њиховог гласања маргинализацијом влада, је већ присутно у многим земљама света, а „владајуће” компаније су врло прецизно именоване као партнери Светског економског форума. То су неке од највећих компанија у области нафте (*Saudi Aramco, Shell, Chevron, BP*), хране (*Unilever, Coca-Cola, Nestle*), технологије (*Facebook, Google, Amazon, Microsoft, Apple*) и фармације (*AstraZeneca, Pfizer, Moderna*) [WEF, 2023].

ЕКОНОМИЈА ОТПОРА И СЛАБЉЕЊЕ ПОЛУГА СВЕТСКОГ ЕКОНОМСКОГ ПОРЕТКА

Најважнија обележја, појава и ширење економије отпора

Најважније полуге америчке хегемоније које су успостављене у оквиру описаних реструктурирања, почињу да се урушавају у другој деценији 20. века, са успоном нових економских и политичких сила, превасходно Кине и осталих земаља БРИКС-а, Индонезије и других. Сукоб у Украјини довео је до убрзаног успостављања нових економских односа, креирања паралелних финансијских механизма и јачања институција земаља у успону, с циљем заштите привреда од негативних ефеката западних санкција и притисака. Скуп ових промена у систему светске привреде се може назвати „економијом отпора” према концепту функционисања иранске економије под санкцијама. Термин „отпор” се у оба случаја не односи на супротстављање у сфери међународних политичких односа, већ само на отпорност као способност адекватног одговора привреде на екстерна ограничења и шокове.

Најважнија обележја економије отпора [према: Gerech and Takeyh 2022] су следећа:

- мора бити динамична;
- треба да се заснива на унутрашњим капацитетима: научним, природним, финансијским, географским;
- мора бити припремљена на различите врсте шокова, од санкција и глобалних криза до природних катастрофа;
- широко учешће народа у економском развоју;
- самодовољност у погледу хране, лекова и других стратешких добара;
- рационална потрошња;
- ригорозно кажњавање корупције.

Поред ових принципа који се могу применити на све привреде, Хамнејева економија отпора укључује и елементе исламске економије. Концепт је омогућио опстанак и релативну стабилност иранској привреди која се налази у режиму санкција више деценија.

Већина елемената економије отпора се може идентификовати у Русији, много пре Украјинске кризе. Од СЕК 2008. године, која је, због високог степена повезаности, погодила руску привреду више него привреде земаља које су генерисале финансијске мехуре, Русија интензивно повећава

степен самодовољности. Руска привреда има релативно уравнотежен однос реалне и финансијске економије, имајући у виду да је заснована на реалним ресурсима (руде, енергенти, плодно земљиште, квалификована радна снага) и наслеђену индустријску базу. Стога, економске санкције не могу егзистенцијално угрозити становништво и привреду Русије. Једина могућа негативна последица санкција 2022. године био је пад вредности рубље услед забране рада руским банкама. Централна банка Руске Федерације (ЦБРФ) је кратак и невелики пад брзо превазишла, враћајући рубљу на почетне позиције везивањем њене вредности за златне резерве. Успех ЦБРФ је омогућен чињеницом да је рубља већ имала реалну основу. Овакав подухват са доларом или евром резултирао би огромном девалвацијом валута. По величини златних и девизних резерви, Кина је континуирано на првом месту од 2015. године, Русија на четвртом, док САД нису ни у првих десет, иако номинално имају највећу привреду на свету. Без везивања за злато, вредност рубље и стопа инфлације остали би на релативно неповољним вредностима из марта 2022, али чак и у том сценарију, ови показатељи нису од пресудног значаја за опстанак привреде која има релативну самодовољност у снабдевању сопственог тржишта кључним робама. Услед санкција ЕУ, уведених још 2014. године, у Русији је интензивирана пољопривредна производња, која је постала значајна извозна грана уместо увоза у свим аграрним секторима. Такође, развијен је сектор телекомуникација, информационо-технолошке (ИТ) делатности и војна индустрија.

Елементи економије отпора јављају се и у Кини (поново), у Индији од 2015, а од Украјинске кризе 2022. године, велики број земаља, чак и читави региони, који, иако нису под санкцијама, испољавају тежњу ка независности од успостављених структура и неписаних правила светске привреде.

Мултивалутни монетарни систем

Монетарни систем, успостављен 1970-их у оквиру прве фазе реструктурирације светске привреде, почетком 21. века почиње да испољава последице расцепа између реалне и финансијске економије. Долар, као главна светска валута, од 1971. године ослоњен је на серију финансијализација или експанзију финансијских активности. Тражећи радну снагу по нижим ценама у иностранству, САД (и већи део Европе) смањили су сопствену индустријску радну снагу и померили центар производње, технологије, пољопривреде у Евроазију и на јужну хемисферу.

Повратак златног стандарда после више од пола деценије и пример отпорности руске привреде на санкције, дали су снажан подстицај глобалним променама у монетарној сфери, који су били најављени нешто раније. Најкрупнија промена која има потенцијал да уруши читав систем америчке хегемоније засноване на примарној емисији долара без покрића, је интензивирање међународне трговине у локалним валутама и формирање механизма и институција које је омогућују. Иницијатива је потекла

још 2012. године и односила се на трговину међу земљама БРИКС-а, али је због одсуства институционалних механизма плаћања обухватала мањи део промета. Тада је то била више иницијатива Кине која је у том периоду усвојила стратегију интернационализације јуана, док је 2022–2023. процес интензиван на иницијативу Русије.

Поред размене у конвертибилним валутама земаља БРИКС-а, Русија је креирала паралелну листу у коју је укључила неконвертибилне валуте земаља чланица ЕАЕУ, емиратски дирхам, вијетнамски донг, српски динар, индонезанску рупију, египатску фунту, катарски ријал и друге валуте. Глобални финансијски систем се постепено, али неумитно креће ка мултивалутном систему.

Алтернативни међународни системи плаћања

Са разменом валутама у свету повезано је формирање паралелног међународног платног система, с обзиром да је Русија искључена из СВИФТ-а (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication). Поред немогућности трансфера, путем овог платног система замрзнута су средства која је Централна банка Русије имала у иностранству у облику трезорских хартија од вредности и банкарских депозита (300 милијарди \$). СВИФТ је такође средство преко кога америчка влада може да прати поштовање санкција од стране трећих страна. Сва ограничења доминантног међународног система плаћања, подстакла су активности на оспособљавању и проширењу алтернативних система плаћања у Русији и Кини, које су започете 2012. године. Случај замрзавања имовине је подстакao и друге земље да размишљају о томе да би се могле наћи у истој позицији и да истраже алтернативе.

Руска алтернатива размени финансијских порука је Систем финансијских порука (СФПС), који је настао још 2014. у условима ризика од санкција. Систем је почео да се активно шири непосредно након искључивања највећих руских кредитних организација из међународног платног система. У систем СПФС почетком 2023. године укључено је 70 страних организација из 12 земаља света и интересовање непрестано расте [*Известия*, 2022]. СПФС је отклонио проблем секундарних санкција за друге уговорне стране.

Поред система међубанкарског плаћања, Русија од 2015. године издаје картице МИР, које грађани Русије користе за плаћања у иностранству уместо Визе, Мастеркарда и др. Од августа 2022. године МИР картице се сервисирају у 11 земаља у суседству Русије и неким азијским земљама. Од октобра 2022. придружило се још 10–20 земаља у различитим аранжманима: Турска у туризму (чак и преко банака које су под санкцијама), Кина и Израел за интернет плаћање.

Формирање независних платних система од СВИФТ-а није новина коју је увела Русија. Кина је такође 2015. креирала ЦИПС, што је скраћеница за Прекогранични међубанкарски систем плаћања у јуанима. Обе земље су, после увођења санкција Руској Федерацији 2014. године, имале

у виду могућност проширења ових санкција на систем плаћања, и стварањем независних система омогућиле несметану међусобну трговину, која је од кључног значаја за обе земље.

Индија такође има *Систем структурираних финансијских йорука* (СФМС), стандард сличан СВИФТ-у, који служи као платформа за међу-банкарске апликације.

Десет најразвијенијих земаља чланица ЕУ су 2019. године такође успоставиле систем ИНСТЕКС (*Instrument in Support of Trade Exchanges*), не као део економије отпора, већ ради заобилажења сопствених санкција трговине са Ираном. Овај систем омогућује легитимну трговину десет водећих привреда ЕУ са Ираном, а која је забрањена другим земљама.

Укидање ексклузивности петродолара у трговини енергентима

Охрабрене отпором Русије, Кине и Индије америчкој хегемонији, а подстакнуте наглим растом прихода од високе цене енергената, блиско-источне нафтне привреде су после неколико деценија блиске сарадње са САД, 2022. године одбиле сваку сарадњу изван уобичајених трговинских односа.

Најважнији сегмент арапског отпора америчкој хегемонији је крај ексклузивности петродолара. Од доласка на власт саудијског принца Мохамеда бин Салмана 2017. године, може се уочити значајна промена у спољној политици Саудијске Арабије, као традиционалног партнера САД од раних 1970-их. Евидентно је значајно приближавање Русији, која је и формално укључена као партнер у ОПЕК-у (ОПЕК+), као и Кини, која је највећи трговински партнер Саудијске Арабије и извор растућих инвестиција. Недуго након историјске посете кинеског председника Си Ђинпинга Саудијској Арабији, децембра 2022, саудијски министар финансија објавио је да долар више није једина валута за трговину саудијском нафтом, што је у јануару 2023. у интервјуу Блумбергу поновио: „Немамо проблем да преговарамо о томе како решавамо наше трговинске аранжмане, било у америчким доларима, било у еврима, било у саудијским ријалима” [Omar and Cranny 2023].

Кина већ неко време купује све веће количине нафте и течног природног гаса од Русије, Ирана и Венецуеле у сопственој валути, али је овакав аранжман са највећим извозником нафте на свету и уједно традиционалним америчким партнером, индикатор да се убрзава стварање мултиполарног монетарног поретка. Из угла САД, губитак ексклузивности долара у трговини енергентима, може се испољити као најтежа последица Украјинске кризе, јер неминовно води слабењу долара, као кључне полуге америчке хегемоније.

Други облици ослобађања арапских земаља од утицаја САД имају мањи економски, али велики политички значај. Неколико пута од скока цене нафте септембра 2021. године, САД су захтевале и преговарале са Саудијском Арабијом, која има већинско право одлучивања у ОПЕК-у, о повећању производње, како би се смањиле цене нафте и олакшала енер-

гетска криза. Сваки пут су наишле на одбијање. У току Украјинске кризе Америка је тражила додатне испоруке гаса из Катара, што је такође одбијено. Економско и политичко одвајање од утицаја САД, земље Блиског истока су додатно потврдиле захтевом за чланство у БРИКС-у, које су до краја јануара 2023. године поднели Иран, Саудијска Арабија, Бахреин, Уједињени Арапски Емирати, Алжир и Египат.

ЗАКЉУЧАК

Украјинско-руска криза, започета у фебруару 2022. године, иако регионална по обухвату учесника, за неколико месеци је довела до снажне поларизације света. Отпор глобалног Југа је врло јасно манифестован променом, напуштањем или релативизацијом доминантних (гео)економских правила и финансијских механизма, који су у претходном периоду чинили основне полуге америчке доминације у светској привреди. Кључну улогу у успостављању новог, мултиполарног економског поретка имало је неколико корених промена у функционисању светске привреде: развој мултивалутног система плаћања, успостављање алтернативних система међународног плаћања, губитак ексклузивности долара као средства плаћања нафте из региона Блиског истока, и други облици ослобађања арапских земаља (ОПЕК) од политичког утицаја САД. Сви ови механизми су колективни одраз економије отпора, концепта који је осмишљен за очување појединачних привреда у условима економских санкција и других екстерних ограничења и поремећаја. Успешни примери опстанка иранске и руске привреде под санкцијама, биле су само подстицај за развој отпорности велике групе привреда на притиске униполарног глобалног економског поретка.

Процеси напуштања успостављених правила униполарности и доминације САД, доспели су у фазу када су постали иреверзибилни. Кључне полуге доминантног економског поретка и америчке економске доминације су маргинализоване, а нове институције и механизми већ успостављени. Успех чак ни неуспех Русије у сукобу са Украјином, или евентуално ширем оружаном сукобу, иако је покренуо лавину политичког и економског освешћивања многих држава, више нема суштински значај за трансформацију светске привреде.

У току је процес промене глобалног економског поретка од моноцентричног ка мултиполарном. Основне црте су већ познате: примат реалне економије наспрам (берзанских) спекулативних активности, економска сарадња међу неједнакима, али равноправним субјектима, суверенитет држава, комбинација елемената логике функционалног повезивања (међународни ланци снабдевања) као карактеристике међународног капитала и новог типа интегралног развоја националних привреда.

С друге стране, претпоставка неуспеха *Великој ресети* односи се на глобални ниво, не и на све регионе и државе. Како се наставак доминације САД у Европи не доводи у питање, реалан сценарио за дужи период је паралелно функционисање два међународна економска система, која у

извесној мери подсећају на период блоковске поделе света. Значајну разлику чине другачије пропорције супротстављених страна, настале снажним отпором некадашњих „несврстаних” земаља. Њихов глас је тај који новом поретку даје глобални уместо блоковски карактер.

„Ми, Глобални Јуџ, имамо највећи улоџ у будућности. Три четвртине човечанства живи у нашим државама, и треба да имамо утицај једнак њома. И зато, док се њолако мења модел глобалне власти ситар осам деценија, ми треба да настојимо да обликујемо њоредак који настојаје” – Нарендра Моди, премијер Индије [Voice of the Global South Summit, 2023].

ЗАХВАЛНИЦА

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Пројекат реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Bello, Walden (2005). *Deglobalization – Ideas for a New World Economy*, London & New York: Zed Books Ltd.
- Bello, Walden (2013). *Capitalism’s last stand? Deglobalization in the age of austerity*, London & New York: Zed Books Ltd.
- Benedikter, Robert; Mirjam Gruber and Ingrid I. Kofler (eds.) (2022). *Re-Globalization: New Frontiers of Political, Economic, and Social Globalization*, Abingdon – Oxon – New York: Routledge.
- Florida, Richard (2010). *The Great Reset: How New Ways of Living and Working Drive Post-Crash Prosperity*, Harper Collins US; Random House Canada.
- Gerecht Reuel Marc and Ray Takeyh (2022). Ayatollah Khamenei’s ‘Resistance Economy’, *The Wall Street Journal*, Jul 26, 2022. Доступно на: [<https://www.wsj.com/articles/ayatollah-khameneis-resistance-economy-austerity-subsidies-gasoline-iran-jcpoa-nuclear-weapons-diplomacy-protests-11658864527>]. Приступљено: 3. 6. 2023.
- James, Harold (2001). *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Cambridge, Massachusetts, USA; London, England, Harvard: University Press.
- James, Harold (2018). Deglobalization: The Rise of Disembedded Unilateralism. *Annual Review of Financial Economics*, 10 (1): 219–237.
- Kovačević, Radovan (2011). Reforma međunarodnog monetarnog Sistema. *Bankarstvo*, 9–10: 26–51.
- Krugman, Paul (1984). The International Role of the Dollar: Theory and Prospect. In: *Exchange Rate Theory and Practice*, edited by Bilson, John and Richard Marston. Chicago university press. 261–278.
- Milenković, Nataša i Katja Spalović (2013). Intenziviranje rusko-kineske saradnje i transformacija međunarodnog monetarnog sistema. *Ekonomski pogledi*, 15 (2): 35–49.
- Schwab, Klaus and Thierry Malleret (2020). *COVID-19: The Great Reset*, Forum Publishing.
- Stanojević Nataša (2020). Deglobalization of the World Economy and its Effects on the Western Balkan Countries. *Ekonomске теме*, 58 (3): 343–362. [DOI: 10.2478/ethemes-2020-0020]
- Trputeц, Zoran i Srboljub Stojanović (1979). *Jedan teoretski koncept ekonomskog razvoja zasnovan na sistemsko-informacionom pristupu*, Ljubljana: Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju.

- Van Bergeijk, Peter (2018). On the brink of deglobalisation...again. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11 (1): 59–72. [DOI: 10.1093/cjres/rsx023]
- Van Bergeijk, Peter (2019). *Deglobalization 2.0. Trade and Openness During the Great Depression and the Great Recession*, Edward Elgar Publishing Limited.
- WEF (2010). *Everybody's Business: Strengthening International Cooperation in a More Interdependent World*. Report of the Global Redesign Initiative. World Economic Forum.
- WEF (2014). *The Reshaping of the World: Consequences for Society, Politics and Business*, World Economic Forum, Davos-Klosters, Switzerland 22–25 January, 2014

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Известия* (2022). К российскому аналогу SWIFT присоединились 70 иностранных банков. *Известия*, 29. јун 2022. Доступно на: <https://iz.ru/1357234/2022-06-29/k-rossijskomu-analogu-swift-prisoedinilis-70-inostrannykh-bankov> Приступљено: 12.12.2022.
- Global Trade Alert 2023. Independent monitoring of policies that affect world commerce. Доступно на: [<https://www.globaltradealert.org/>]. Приступљено: 12. 12. 2022.
- Modi, Narendra (2023). Opening remarks of in Voice of the Global South Summit, 12 January 2023. Доступно на: [https://www.pmindia.gov.in/en/news_updates/pms-remarks-at-opening-session-of-voice-of-global-south-summit-2023/]. Приступљено: 12. 12. 2022.
- Omar, Ameer Abu and Manus Cranny (2023). Saudi Arabia Says Open to Settling Trade in Other Currencies. Bloomberg, 17. januar 2023. Доступно на: [<https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-17/saudi-arabia-open-to-talks-on-trade-in-currencies-besides-dollar>]. Приступљено: 12.12.2022.
- WEF (2015). We need to press restart on the global economy, World Economic Forum, Nov 10, 2015: Доступно на: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/we-need-to-press-restart-on-the-global-economy>. Приступљено: 2. 2. 2023.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

THE RESISTANCE ECONOMY AND THE EMERGENCE OF THE NEW WORLD ECONOMIC ORDER

NATAŠA STANOJEVIĆ

Institute of International Politics and Economics
Makedonska 25, Belgrade, Serbia
natasa.stanojevic@diplomacy.bg.ac.rs

MARKO PAIĆ

Technical College of Academic Studies
Bulevar vojvode Mišića 37, Belgrade, Serbia
paicmarko@gmail.com

SUMMARY: The subject of the research are systemic changes in the world economic order, both those that led to the formation of the international economic system in its current form, and the current processes that lead to its disintegration. The most important financial, economic and geo-economic mechanisms that enabled the establishment of an economic order based on the dominance of the most developed countries of the West refer to: 1) the abolition of the gold standard, 2) the establishment of the petrodollar mechanism,

and 3) the replacement of the role of the national economy by the dominance of transnational companies. These phenomena have been identified as the basis of the unipolar system of the world economy. As the established system represents a brake on the further development of the economy outside the dominant structure, new emerging powers (BRICS and others) are establishing parallel economic mechanisms that overcome the set limitations. In the article, these processes are conditionally called the *resistance economy*, a term that originally refers to the resistance of an individual economy to the negative effects of the environment. The development of a multi-currency monetary system, the establishment of alternative payment systems, the loss of dollar exclusivity in the energy trade of the Middle East, and the change in the overall relationship of OPEC economies to the demands of the USA were identified as the most important. These processes are not the cause of the disintegration of the existing order, but an obstacle to its restructuring. Since these are concrete, formally and institutionally regulated financial and other economic mechanisms, it can be considered that the process of change from a unipolar to a multipolar system of the world economy is irreversible.

KEYWORDS: restructuring, resistance economy, multipolar economic order, globalization, petrodollar, OPEC